

Radić, S.

SIMBOLIKA CRTEŽA

Sažetak: U članku je predstavljen novi pristup u analizi simbolike crteža. Istraživački je rad započeo od analize osnovnih simbola, a zatim se usmjerio na njihovu ulogu u likovnim djelima koja su slobodno izabrana kao podloga za analizu vlastite simbolike. Vrhunac i konkretizacija cjelokupnoga istraživanja realizirali su se u završnoj točki, što je predstavljao originalan teorijski i slikarski doprinos u analiziranoj temi. Vlastita simbolika stvara novo značenje za prethodno usvojene simbole kao novonastali pečat s jedne strane ili se s druge strane izdvaja po zasebnom, individualnom pristupu u kojem autor osobno svjedoči stvaranju simbola. Na sličan će način netko analizirati i definirati njezinu vrijednost kao što se danas analiziraju i definiraju vrijednosti i značenja postojećih simbolika. Uz vlastitu simboliku priložen je i vlastiti signum u čijem se kreiranju primjenjuje organizirana likovna kvaliteta utemeljena na zakonima stvaralačke prakse, kreativnosti, osobnih doživljaja i emocija. Ovaj simbol vizualno predstavlja suvremeni događaj u vremenu i prostoru. Konačno, kao slobodan stvaralački i dinamičan izraz, predstavlja suvremenu ikonografiju.

Ključne riječi: simbol, crtež, vlastiti doprinos, signum

Podatci o autorici: prof. dr. art. Radić S[ilva], Sveučilište u Mostaru, Akademija likovnih umjetnosti Široki Brijeg, Alojzija Stepinca 16, 88220 Široki Brijeg, Bosna i Hercegovina, silva.radic@alu.sum.ba

Radić, S.

SIMBOLICS OF DRAWING

Abstract: An article and art work present a new approach in analysis of symbolics of drawing. The research work starts from the analysis of drawing symbolism, and then focuses on their role in painting works which are chosen as a basis for the analysis of own symbolism. The peak and concretization of the entire research are finished in the final theoretical chapter, or final paintings of the cycle, which represented the original theoretical and painting contribution in the analyzed topic. Personal symbolics creates a new meaning for previously adopted symbols as a newly appearing seal on the one hand or on the other hand it stands out by separate, individual approach in which the author personally witnesses creation of a symbol. Someone will analyze and define its value in a similar way as values and meanings of existing symbolics are analyzed and defined today. Attached along with personal symbolics is a personal signum, the designing of which applies organized artistic quality based on laws of creative practice, creativeness, personal sensations and emotions. This symbol visually represents a modern event in time and space. Finally, as a free creative and dynamic expression, it represents modern iconography.

Key words: symbol, drawing, own contribution, signum

Author's data: Prof. Ph. D. Radić S[ilva], University of Mostar, Academy of Fine Arts Široki Brijeg, Alojzija Stepinca 16, 88220 Široki Brijeg, Bosnia & Herzegovina, silva.radic@alu.sum.ba

1. Uvod

Sve je počelo od crteža. Pod izrazom „crtanje“ podrazumijeva se prenošenje privida promatranoga predloška pomoću čistih linija koje prikazuju samo obrise i bridove. [10] Konstrukcije linearne perspektive često se razlikuju od stvarnih ili stvarno mogućih privida, pa ih je katkad nemoguće vidjeti u prostoru na način kako su iskonstruirane. Crteži prostora i predložaka u prostoru uvijek će djelovati prirodno, jer će dočarati sliku prostora ili predloška koja će se dobiti iz neposrednoga promatranja. Kako bi se prema određenoj potrebi i želji neku stvarnost deformiralo u bilo kojem smislu, zbog doživljaja ili uvjerenja, likovnoga, tehničkoga, filozofskoga..., potrebno je vidjeti i poznavati prirodu predloška. Potrebno je točno poznavati stvarni privid, a potom ga mijenjati, preformirati ili deformirati, odnosno pojednostavljivati od plošnoga rješenja pa nadalje, do apstraktne likovne realizacije. Međutim, svaka transformacija mora uvijek ovisiti i rezultirati samo htijenjem umjetnika i polaziti od stvarnosti, a ne biti slučajnost ili posljedica „neznanja“.

Simboli su u središtu stvaralačkoga života, odnosno oni su njegova jezgra. Otkrivaju tajne nesvjesnoga, vode do najskrivenijih pokretača djelovanja, otvaraju duh prema nepoznatom i beskonačnom. U govoru, kretnjama ili snovima čovjek se služi simbolima. Oni oblikuju želje, potiču na djelovanje, upravljaju postupcima, začetak su uspjeha ili neuspjeha. Predmet su zanimanja mnogih disciplina kao što su povijest civilizacija i religija, lingvistike, antropologije, kulture, kritike, umjetnosti, psihologije i medicine... Sve duhovne znanosti, sve umjetnosti i umjetničke tehnike susreću na svome putu simbole. Čovjek živi u svijetu simbola, svijet simbola živi u čovjeku. [5] [6]

Pored analize uporabe četiri temeljna simbola, nužno je istaknuti osnovna načela formata, kao i usklađenost cjeline i pojedinih njezinih dijelova kroz različite metode. Kanonska načela proporcija provedena u formatu poštuju se u potpunosti s ciljem da se izvedeni oblici apsolutno prožmu, odnosno sjedine i

usklade. Ovakva su nastojanja nagovještavala sličnost promatranih crteža, a također su osiguravala i njihovu neponovljivost. U promišljanju odnosa cjeline i dijelova, dijelova koji u umjetninu nužno uvode slučajnost, stvorena su različita rješenja. Zapovjedna pravila postala su neobično živi poticaji. [10] [13]

Primjeri, predstavljeni u ovome članku, u kojima je nezaobilazna analiza harmonije likovnoga djela nisu raspoređeni po nekome redoslijedu, nego su slobodno izabrani kao podloga za analizu vlastite simbolike. Strukturalno promatranje dopušta usporedbu djela iz različitih razdoblja, koja su stvarana različitim tehnikama i koja se mogu naći jedno uz drugo po svojstvima istovrsnoga likovnog polja. Pored ostaloga, zasluga likovne umjetnosti prošloga stoljeća je i u činjenici kako se čistoćom likovnih poetika povezuje na sasvim novi način cjelokupna likovna produkcija, odnosno dokida se ne previše jaka konvencija kronologije i katkad neutemeljena nadahnuća starim kulturama i općenito poviješću i likovnošću.

2. Analiza osnovnih simbola

2.1 Križ

Križ je jedan od onih simbola koji se potvrđuju od najranijih vremena. Uz centar, krug i kvadrat, križ je jedan od četiri temeljna simbola. On uspostavlja vezu između preostala tri. Presijecanjem dvaju pravaca u središtu, križ otvara središte prema van. U krug se upisuje dijeleći ga na četiri segmenta. Kad mu se pravilni krajevi povežu dobiva se kvadrat. Ako krajevi i nisu pravilni i ako se povežu s četiri pravca, od križa ponovno nastaje četverokut i trokut. Iz tih jednostavnih zapažanja proizlazi najsloženija simbolika. Ona je urodila najbogatijim i najuniverzalnijim jezikom. [5]

Poput četverokuta, odnosno kvadrata, križ simbolizira zemlju, ali on izražava i njezine prijelazne, dinamičke i suptilne aspekte. Simbolika broja četiri velikim se dijelom povezuje sa simbolikom križa, posebice po određenoj igri odnosa

unutar broja četiri i četverokuta, odnosno kvadrata. Križ ima funkciju sinteze i mjere. On je veliki put povezivanja. Rasijeca, određuje i mjeri svete prostore kao što su hramovi, ocrta gradске trgove, presijeca polja i groblja, sjecište njegovih krakova označava raskrižja i obično se u toj središnjoj točki dižu žrtvenici, kamene oznake, spomenici, jarboli... Premda mu je osnovna sila centripetalna, ona je istodobno i centrifugalna, događa se širenje i zračenje, ali i skupljanje i ponavljanje. Također, križ posjeduje i vrijednost uzlaznoga simbola. U istočnjačkim legendama križ ima simbol mosta ili ljestava po kojima se ljudske duše penju prema Bogu. [5]

Kršćanska je predaja obogatila simbolizam križa zbrojivši u njegovoj slici povijest spasenja i muku Spasiteljevu. Križ simbolizira Raspetoga, Krista, Spasitelja, riječ, drugu osobu Trojstva. On je i više nego lik Isusa Krista, jer se poistovjećuje s njegovom ljudskom poviješću, a štoviše, i s njegovom osobom. Nema življega i prisutnijeg simbola danas u svijetu od križa. Kršćanska se ikonografija njime poslužila kako bi izrazila Mesijinu patnju, a i njegovu prisutnost. Naime, dobiveno je značenje „gdje je križ, tu je i Raspeti“. [1] [5]

Keltski je križ upisan u krug čiji rub, odnosno kružnicu, prelaze krakovi križa. Time on združuje simbolizam križa i simbolizam kruga. Simbolika križa u Aziji temelji se na činjenici kako križ tvori križanje usmjerenih osi koje se mogu različito promatrati. Vertikalna os povezuje hijerarhiju stupnjeva ili stanja bića, a horizontalna se os može promatrati kao razvitak bića do određenoga stupnja. Usmjereni križ, koji dijeli krug na četiri dijela, posrednik je između kruga i četverokuta, između neba i zemlje, što znači simbol prijelaznoga svijeta, simbol sveobuhvatnoga Čovjeka u kineskom Trojstvu. Vrijedi spomenuti križni tlocrt indijskih hramova i crkava, gdje glava odgovara apsidi, ruke transeptu, tijelo i noge lađi, a srce oltaru ili lingam. U Egiptu je križ s drškom, *ankh*, simbol milijuna godina budućega života. Ovaj znak tvori okrugla kopča s koje visi neka vrsta T-križa, nalik na čvor vrpce. Ovaj križ nalazi se u rukama većine božanstava kao amblem božanskoga života i vječnosti. U afričkoj umjetnosti

brojni su križni motivi s crtama i puni su različitih značenja. Križ ima ponajprije kozmičko značenje. Pokazujući četiri strane svijeta on predodžuje cjelokupnost svemira. Kad se na svakome kraju veže jedan krug, križ simbolizira sunce i njegovu putanju. Također, kod američkih Indijanaca i kod Europljana rimski je križ simbol stabla života, koje se katkad predodžuje u jednostavnome geometrijskom obliku, a katkad u obliku razgranatih ili lisnatih krajeva. [5]

Iz svega naznačenog može se sa sigurnošću izvesti zaključak kako je križ sveobuhvatan simbol, odnosno da je simbol cijeloga svijeta.

2.2 Kvadrat

Kvadrat je, uz središte, krug i križ, uvršten u četiri temeljna simbola. Po različitim tumačenjima on je simbol zemlje u opreci s nebom, ali je također na drugoj razini i simbol stvorenoga univerzuma, zemlje i neba, naspram nestvorenoga i stvoritelja, odnosno on je antiteza transcendentnoga. Simbolizira zaustavljanje ili odabrani trenutak. Kvadrat sadrži pojam mirovanja i ukrućenja, odnosno učvršćenja u savršenstvu. [5] [12]

Mnogi sakralni prostori i detalji u njima imaju četverokutan oblik, također i žrtvenici, hramovi, gradovi i vojnički logori. Često se kvadrat upisuje u krug koji je vrh okrugloga brežuljka (primjeri logora i hramova) ili u dno kruga što ga zatvaraju brežuljci (kao u Rimu).

Kvadrat i krug u sebi apsolutno su lijepi po riječima grčkoga filozofa Platona. Simbolika kvadrata i simbolika broja četiri dodiruju se. Broj četiri je, dakle, broj božanskoga Savršenstva. Općenito, on je broj potpunoga razvitka objave, simbol ustaljenoga svijeta. [6] Taj se razvitak odvija počevši od nepomičnoga središta preko glavnih pravaca križa. Križ u kvadratu dinamički je izraz četverodjelnosti.

Kvadrat je temeljni oblik prostora, dok su krug, a posebice spirala, temeljni oblici vremena. I u kineskom predanju prostor je četvrtast, a iznad svake strane svijeta po jedna je planina. U sredini je car koji sa svake strane svijeta prima

povoljne utjecaje, a tjera štetne. Grad, središte prostora, četvrtast je i okrenut na četiri strane svijeta. Lože tajnih društava četvrtaste su s vratima kojima odgovaraju četiri elementa. Drevni kineski univerzum, u stvari idealni plan lože, niz je umetnutih kvadrata. Isti se kozmički simbolizam orijentiranoga kvadrata nalazi u Koreji, Vijetnamu, a posebice Kambodži, i to ne samo u tlocrtu hramova nego i u rasporedu kraljevstva. [5]

U platonovskim se teorijama četveročlanost odnosi na materijalizaciju ideje, a tročlanost na samu ideju. Prva izražava suštine, a druga pojavnost. Dok tročlanost proizlazi iz simbolike vertikalnosti, četveročlanost pripada simbolici horizontalnosti. Po Plutarhu Pitagorejci su utvrdili kako kvadrat spaja moć Reje, Afrodite, Demetre, Hestije i Here. Kvadrat je značio kako se Reja, majka bogova i izvor trajnosti, očitovala o promjenama četiriju elemenata koje simboliziraju Afrodita, voda koja rađa, Hestija, koja je vatra, Demetra, koja je zemlja i Hera je zrak. Kvadrat je simbolizirao sintezu ovih elemenata. I u kršćanskoj predaji kvadrat, zbog istostraničnosti, simbolizira svemir. Njegova četiri kutna stupa označuju četiri elementa. Kvadrat je, uostalom, stabilnoga značenja. [5]

U arhitektonskoj kompoziciji bitni su simetrija i proporcije. Romanička se crkva nadahnjuje hramom koji, po predaji, u svojim proporcijama predstavlja čovjekov hram. Dimenzije mu se mogu upisati u kvadrat. Međutim, romanička crkva nije samo kvadratična, nego je ponegdje i okrugla. Tako se dobiva i drugi simbol, od onoga prostornog i vremenskog prelazi se na nebo vječnosti. Crkva više nije polazište duhovnoga razvoja, nego simbolizira njegovu krajnju točku. Prema legendi o osnutku Rima, grad je imao kružni oblik, ali su ga suvremenici nazivali *urbis quadrata*. Rim je bio istodobno i krug i kvadrat. Prema jednoj teoriji riječ *quadrata* znači četverodijelna, odnosno kružni grad koji je dvjema arterijama podijeljen na četiri dijela. Prema drugoj je teoriji proturječnost bila tek simbolična, odnosno vizualna predodžba nerješiva matematičkoga problema kvadrature kruga. [5] [6]

Kvadrat kao simbol zauzima značajno mjesto i u islamskim predajama. Također, na drevnom Istoku kod Babilonaca, kvadratom bi se naznačio broj računa, odnosno izražavao je pojam, značio je zbrajanja unutar određene granice. On odgovara zemaljskoj granici. Ne doima se toliko starim koliko krug, pa se s pravom postavlja pitanje nije li kvadrat njegova izvedenica. Povezivanje kruga i kvadrata uvijek upućuje na odnos neba i zemlje.

2.3 Krug

U prethodnom je tekstu već naznačeno kako je krug također jedan od temeljnih simbola. Krug je ponajprije proširena točka i od točke počinje „savršeno širenje“. Oni su srodni po svome savršenstvu. I točka i krug imaju zajednička simbolička svojstva kao što su savršenost, homogenost, odsutnost razlikovanja ili podjele... Krug može simbolizirati ne samo skrivena savršenstva praiskonske točke, nego i nastale posljedice. A posljedica može biti i stvoreni svijet sa svim svojim mijenama. Koncentrični krugovi predočuju stupnjeve bitka, odnosno stvorene hijerarhije. Kružno je gibanje savršeno, nepromjenjivo, bez početka, bez kraja i bez odstupanja. Ono simbolizira vrijeme, a vrijeme se definira neprekidnim i nepromjenljivim slijedom istovjetnih trenutaka. Krug simbolizira i nebo kružnoga i nepromjenjivog gibanja. [5] [11]

Krug je znak ishodišnoga jedinstva i znak neba. On je razvijanje središnje točke, a sve točke kružnica nalaze se u središtu kruga koje je njihov početak i njihov kraj. Krug je i lik nebeskih ciklusa, znak je sklada, pa se arhitektonske norme često zasnivaju na razdiobi kruga. Praiskonski je oblik zapravo kugla, lik jajeta svijeta. Međutim, krug je kalež ili projekcija kugle. Prijelaz kvadrata u krug prijelaz je prostorne kristalizacije u nirvanu, u ishodišnu neodređenost. Prema kineskoj terminologiji to je prijelaz zemlje u nebo. [11]

Simbolizam ipak nije uvijek tako jednostavan, jer nebeska nepromjenjivost nalazi svoj izraz i u kvadratu, a zemaljske promjene u krugu. Oba se aspekta primjenjuju i prožimaju u tradicionalnom indijskom graditeljstvu koje se zasniva

na preobrazbi kruga u kvadrat i kvadrata u krug. Krug, simbol oživljenja, uobičajeni je oblik svetišta kod nomadskih naroda, dok je četverokut oblik hramova kod naroda sa stalnim boravištem. Oblik kruga, kombiniran s oblikom kvadrata, evocira ideju kretanja i promjene reda ili razine. Kružni lik pridružen četverokutnom liku ljudska psihologija tumači kao dinamičku sliku dijalektike između transcendentnoga nebeskog, kojemu čovjek teži, i zemaljskoga, gdje se trenutačno nalazi i gdje sebe shvaća nikako drukčije nego samo kao subjekt prolaska. [5]

Krug je i simbol vremena, kotač koji se okreće. Od najranijega doba krugom se iskazivala cjelovitost, savršenstvo, njime se vrijeme obuhvaćalo kako bi se točnije mjerilo. Babilonci su krug podijelili su na 360 stupnjeva i rastavili ga na šest segmenata od 60 stupnjeva. Babilonsko vjersko umovanje izvelo je iz njega pojam beskonačnoga, cikličkoga, sveopćeg vremena. Naslijedila ga je antika, primjerice grčka epoha, u liku zmije koja se grize za rep. U kršćanskoj ikonografiji motiv kruga simbolizira vječnost, a tri spojena kruga simboliziraju sveto trojstvo. I u sjevernoameričkih Indijanaca krug je simbol vremena jer „dnevno vrijeme, noćno vrijeme i mjesečeve mijene krugovi su iznad svijeta, a vrijeme godine krug je oko ruba svijeta“. [5] U keltskoj tradiciji krug ima magijsku funkciju i vrijednost. On simbolizira čarobnu granicu nepremostivoga. Simbolizam kruga je dvostruk, magijski i nebeski.

U islamskoj predaji od svih oblika kružni se smatra najsavršenijim. Pjesnici kažu kako je krug što ga tvore usta najljepši oblik, jer je savršeno okrugao. U islamskoj arhitekturi postavio se problem prijelaza s četverokuta na krug, budući je mjesto okupljanja vjernika četverokutna dvorana, ali je samo kupola bila dostojna predočiti božanski neizmjerljivu veličinu. [5]

Općenito, krug je simbol onoga što je nebesko, dakle neba, Boga i duše. Već u Babilonaca postoji spoj nebo-zemlja koji se iskazuje krugom i četverokutom. Četverokut skuplja u granici, a krug izražava neograničeno. Kao oblik koji obavlja, krug je i simbol zaštite koju jamči unutar svojih granica. Otud u magiji

uporaba kruga kao obrambenoga pojasa oko grada, oko hramova, oko grobova, koji će spriječiti neprijatelja, lutajuće duše i demone. Borci bi prije nego započnu borbu nacrtali krug oko svojih tijela. Zaštitni krug kod pojedinaca poprima oblik prstena, narukvice, ogrlice, pojasa ili krune. Ti krugovi nisu bili samo ukras, nego i stabilizatori koji su odražavali koheziju duše i tijela.

2.4 Centar

Posljednji od četiriju temeljnih simbola je centar. U literaturi tumači se kao apsolutna zbilja. Moguće ga je pojmiti i kao žarište dinamičkoga intenziteta, odnosno kao mjesto u kojem je energija najkoncentriranija. Pascal kaže da je „Bog kugla čije je središte posvuda, a obodnica nigdje“. To znači kako je njegova prisutnost i sveobuhvatna i neograničena, kako je ona u nevidljivu središtu bića neovisno o vremenu i prostoru. U simbolici se, dakle, središte ne smije shvaćati samo kao statički položaj. Ono je žarište odakle polazi kretanje od jednoga prema mnogostrukom, od unutarnjega prema vanjskom. Centar svijeta često se prikazuje nekom uzvisinom, planinom, brijegom, stablom ili kamenom. Međutim, ako je to jedino središte svijeta na nebu, nije i na zemlji. Svaki narod, a može se reći i svaki čovjek, ima svoj centar svijeta, svoju točku gledanja, svoju magnetsku točku. Središte simbolizira spojnu točku između čovjekove kolektivne ili individualne želje i nadljudske moći koja je sposobna tu želju zadovoljiti. Svejedno je radi li se o želji za znanjem, želji za ljubavlju ili primjerice samo želji za slobodnim djelovanjem. Ondje gdje se ta želja i takva moć sastaju, središte je svijeta. Centar se naziva i zemljinim pupkom. Kod pojedinih se naroda pupku daje posebna dimenzija. [5]

U svome tzv. horizontalnom zračenju centar se može promatrati kao slika svijeta, mikrokozmos koji u sebi samome sadrži virtualnost svemira. S druge strane, u svome vertikalnom zračenju promatra se kao prolazno mjesto, kao put između nebeskih, zemaljskih i podzemnih razina, kao prag koji treba

prekoračiti, pa prema tome i prag raskida. Kritički centar je ona točka najvećega intenziteta, točka odluke, odnosno linija razdiobe.

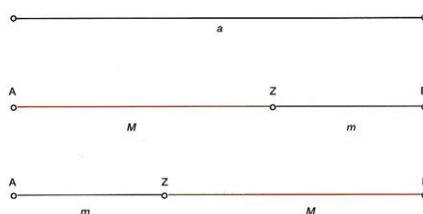
Pojedinim se likovima pridaje centralna funkcija, primjerice Kristu. Promatrajući bezbrojna umjetnička djela s njegovim likom proizlazi središnjost njegove funkcije. Ova djela po samom položaju Mesije očituju smisao njegova spasonosna poslanja. Također se navodi primjer Karla Velikoga gdje su se četiri slova njegova imena *Karolus*, četiri suglasnika, pružala u pravcu četiriju stožernih točaka, a u središnjem rombu okupili su se samoglasnici. Takav raspored centra koji upravlja i stožernih točaka, koje se ujedno i usklađuju i pokoravaju, nalazi se u svim potpisima Karla Velikoga. Ime, slovo, znak, točka u središtu nekoga lika otkrivaju kod simbolizirane ličnosti, ulogu stožera na kojem sve počiva i o kojem sve ovisi.

U psihoterapiji su središtu priznate tri bitne funkcije, bilo da je ono arhetip, totem, simbol, mit, pojam ili neki jasno definirani, ali loše konceptualizirani poriv. Prva je funkcija centra u postupnom sistematiziranju sadržaja onoga imaginarnog. Druga mu je funkcija u pojačanju intenziteta unutarnjih podvojenosti, pa prema tome i dinamizma pokretačkih ideja i zabrana. Treća bi funkcija centra bila u težnji prema izvanjskoj projekciji različitim vrstama stvaranja ili djelovanja. [5] Centar je simbol i organizatorskoga načela. Primjerice, kad je riječ o organiziranju središnje vlasti, ona organizira državu, skupine država, svjetski poredak... U nekome višem smislu, centar organizira svemir, biološku evoluciju i duhovno uspinjanje. U ovome se simbolu može opaziti jedno oponiranje neorganiziranoj kaotičnoj zbrci, koje bi trebalo pridonijeti novim oblicima i organiziranom kozmosu u cilju uspinjanja prema svjetlosti, živoj organizaciji i duhovnom postanku. [5]

3. Primjeri

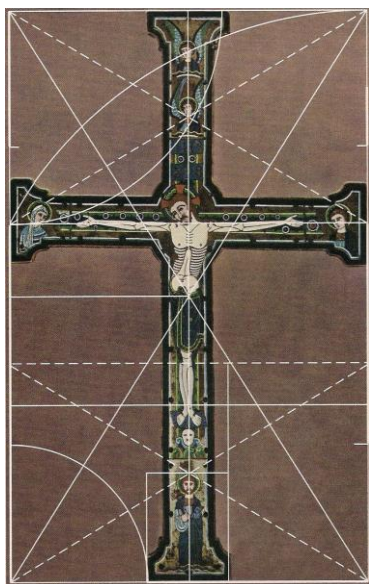
3.1 Zlatni rez u primjeru raspela iz XII. stoljeća

Zlatni rez ima dugu tradiciju u zapadnoj kulturi. Poznat je i pod nazivima „božanski omjer“, „sveti rez“ ili Φ (grčki simbol *fi*, matematički simbol zlatnoga reza). [7] U isto je vrijeme jednostavno i zagonetno načelo koje se beskonačno ponavlja u prirodi, umjetnosti i znanosti. Neizmjeran je niz primjera u kojima se zlatni rez može pronaći. Primjerice, u građi biljaka, rodoslovnim stablima pčela, u piramidama i gotičkim katedralama, na renesansnim slikama, u ljudskom tijelu ili u školjkama... Matematičari koriste grčko slovo Φ za označavanje zlatnoga reza, a može se prikazati i preko formule $(1 + \sqrt{5})/2$ ili brojkom 1,6180339... [13]

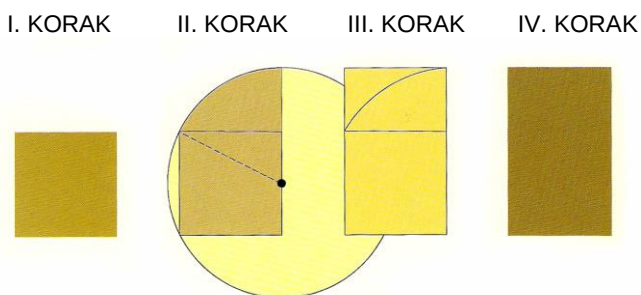
Slika 1: Podjela dužine po zlatnome rezu [13]

Ako se omjer želi opisati brojevima koristi se crta koja se dijeli na dva dijela. Kako bi se na najbolji mogući način opisala određena proporcija postavlja se znak jednakosti između dva odgovarajuća pokazatelja. Kao što je istaknuto na početku ovoga primjera matematički opis zlatnoga reza označen je s grčkim simbolom Φ . Riječima je opisan odnos zlatnoga reza na jednome pravcu podijeljenom na dva dijela. Ovaj se odnos može vidjeti na slici 1 gdje je omjer između cijeloga pravca i većega dijela isti kao i omjer između većeg i manjeg dijela, odnosno $a / M = M / m$. Veći odsječak na dužini ove zlatne podjele zove se *maior* (M), a manji *minor* (m). Na ovoj slici točka Z dijeli dužinu od točke A do točke B (dužina a) na maior i minor po zlatnome rezu. [7]

Slika 2: Raspelo iz XII. stoljeća [13]

U okviru prvoga primjera opisat će se raspelo iz XII. stoljeća koje se ucrtava u savršeni zlatni pravokutnik, odnosno auron. Zlatni pravokutnik ili auron najjednostavnije je objasniti slikovnim prikazom izvedenim u četiri koraka. [7]

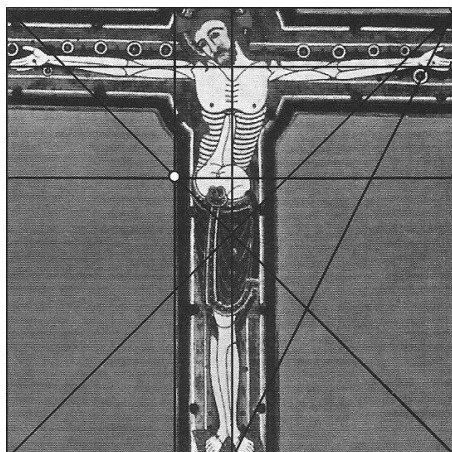

Slika 3: Konstrukcija zlatnoga pravokutnika ili aurona [7]

Prvi je korak izrada jednostavnoga kvadrata kao što je prikazano na slici 3. Nakon toga, u drugom se koraku povlači crta od točke središta jedne stranice kvadrata do suprotnoga kuta, poput radijusa. Napravi se luk koji će odrediti granice novoga pravokutnika. U trećem se koraku dovrši pravokutnik koristeći

krajnje točke luka. I na koncu izreže se dobiveni pravokutnik u četvrtom koraku. Ovaj se oblik od antičkih vremena smatra zlatnim pravokutnikom ili auronom.

Prema proporcijama kako se shvaćaju po klasičnom grčkom kanonu može se vidjeti na slici 4 kako je Kristov lik smješten u strogoj kvadratnoj formi. Načelo je podjela kvadratne stranice po srednjim i krajnjim članovima. Tri su zlatne podjele u ovome kvadratu. Jedna je na visini pupka kao maior kvadrata. Minor je ponovno podijeljen na dva člana, gdje je prvi u visini ruku, a u drugom je Kristova glava sa svetokrugom.

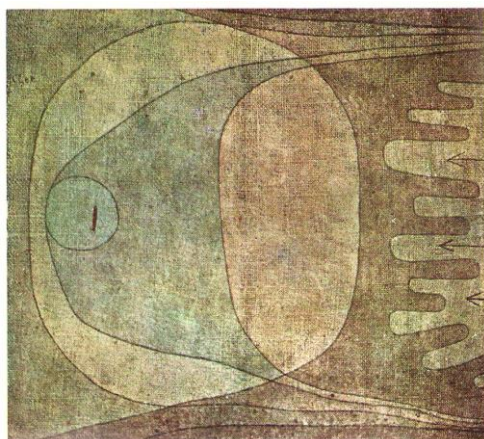

Slika 4: Kristov je lik obuhvaćen strogim kvadratom [13]

Promatrajući cjelovito djelo na slici 2 može se zaključiti kako se sa svih strana postignuti prizor objedinjuje u skladno proporcioniranu cjelinu. Geometrijsko izvođenje opisane strukture moglo bi se nazvati formalnim s jedne strane, a s druge semantičkim budući se zasniva na hijerarhiji sastavnica u znaku. Krist, majka Marija, najdraži apostol, anđeli, smrtni Adam i svetac postavljeni su u skladne relacije, u uređenost oblika, sadržaja i smisla. Ako raspelo nije uvijek oblikovano u zlatnom pravokutniku, nego je ucrtano u neki drugi kanonski format, primjerice dijagon, format tri naspram četiri opisan u Pitagorinu trokutu, u biauronu, ili sikstonu, ipak je redovito u oblicima dominantna zlatna podjela.

3.2 Simbolika u slici Paula Kleea

U Kleeovoj slici *Strah* izražajnu ulogu imaju linije koje prožimaju cijelu sliku. Linije crteža ulazeći u sliku tvore zatvorene oblike, a izlazeći iz nje otvaraju sliku prema van. Pored crteža koji je dominantan u ovoj slici, također i boje svojim samo neznatnim kretanjem uravnotežuju kompoziciju. [3]

Slika 5: Paul Klee, *Strah*, 1934. [3]

Liniji, koja ulazi u sliku s desne gornje strane i koja oko sredine izlazi van, odgovara jedna linija u donjem dijelu koja se nešto duže zadržava na slici. Druga linija, koja dolazi s desne strane, opisuje na slici jednu nepravilnu krivulju, izlazi ponovno na desnoj strani, ali u donjem dijelu slike. Treća linija dolazi s lijeve strane, siječe drugu liniju, zatvara s njom nepravilnu plohu i izlazi u donjem lijevom kutu. Uzajamnim kretanjem linija slijeva i zdesna stvorio se jedan zatvoreni nepravilni oblik. Ako se ovim linijama pridodaju još dvije linije, koje dolaze s desne strane, onda nastaje drugi oblik koji nije u potpunosti zatvoren. Na lijevome rubu toga oblika nalazi se jedna u sebe zatvorena linija koja tvori krug. U desnome dijelu nepravilnoga kruga nalazi se kratka vertikala. U daljnjoj analizi može se vidjeti kako na desnoj strani u sliku ulazi još jedna linija koja krivuda, s prekidom, u devet isturenih krakova. Njezino usmjerenje prema lijevoj strani naglašeno je s odgovarajućim strelicama. Prateći kretanje

linija može se primijetiti kako one s lijeve strane tvore sve zatvorenije oblike. Prema njima nadiru oblici određeni kontinuiranom vijugavom linijom. Ovo nadiranje i zatvaranje u sebe također je izraženo i bojom. Smeđa se sve više uvlači u modru, koja kao čista postoji samo u posve izdvojenom malom krugu. Shema kompozicije slike ovdje se izjednačuje s crtežom. Međutim, osim nje postoji još i kompozicija boja koja se samo djelomično poklapa s kompozicijom crteža. Kretanju linije zdesna nalijevo suprotstavlja se kretanje boja u obrnutom smjeru, čime se kompozicija uravnotežuje i zaustavlja na samoj plohi. Linije, koje kao da se nastavljaju izvan okvira slike, otvaraju kompoziciju na dvije strane, sugerirajući dalje plošno kretanje.

Stupnjevanjem različitih tonova modre i smeđe boje, nanesenih tankim namazima, stvoreno je neznatno kretanje različitoga intenziteta. Tako je u određenom smislu uravnotežena samo plošna linearna dinamika crteža. Tanki crveni potez krajnji je doseg kretanja boja i predstavlja čvrsto mjesto u kojemu se gibanje napinje, odnosno zaustavlja. Oblici koje linije zatvaraju i oblici određeni tonovima boja nepravilni su, zaobljeni, rezultat su kretanja više linija i postojanja jednoga tona. Samo je kružni oblik cjelovit i izdvojen, a ostali oblici, bilo zbog sugeriranoga nepotpunog prisustva na slici, bilo zbog međusobnoga prekrivanja, djeluju fragmentarno, ali slojevito.

3.3 Simbolika u slici Vasilija Kandinskog

Na slici *Prema gore* Vasilija Kandinskog svjetliji su tonovi različitih boja tako da ne omogućuju samostalno isticanje i kretanje, ali u međusobnom pretapanju i miješanju ipak proizvode određeno gibanje. Osim toga, oni ispunjavaju međuprostore otvorene usmjerenjima boja i crteža. Reduciranjem vanjskih pojava još je jasnije došla do izražaja unutarnja bit slike. Utjecaj na osjetila promatrača trebao se postići više psihičkom nego fizičkom snagom boje i oblika.

U svome programatskom tekstu „O duhovnom u umjetnosti“ autor uspostavlja tabulaturu unutarnjih vrijednosti boja i oblika. Radi se o osnovnim uzorcima koji dopuštaju nebrojene varijacije i kombinacije. Postoje hladne i tople, svijetle i tamne, oštre i podatne, mekane i tvrde boje. [15]

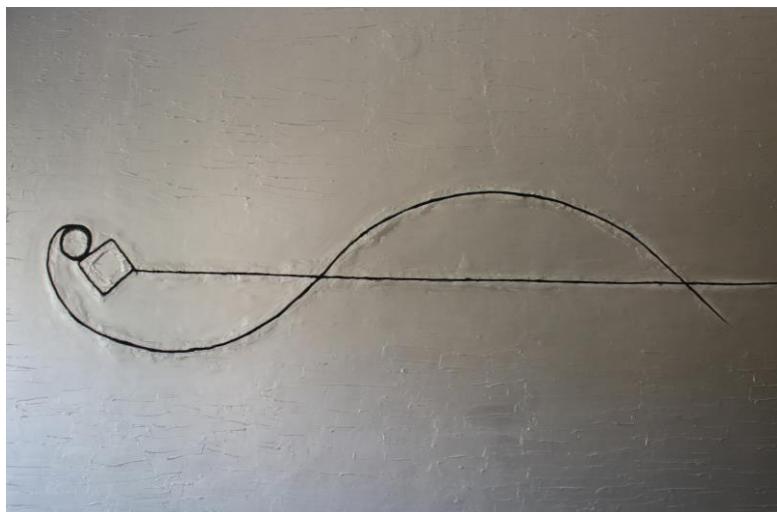
Slika 6: Vasilij Kandinski, *Prema gore*, 1929. [3]

Na ovoj slici napetost između plave i žute boje označava hladnoću i toplinu, duhovnost i putenost. Ako se ta napetost poništi, nastaje zelena kao boja mira. Bijela boja djeluje kao „velika šutnja“, crna zvuči poput „mrtvog ništavila nakon što se ugasi sunce“, siva je „bezvučna i nepokretna“, narančastocrvena budi dojam snage, energije radosti slavodobitnosti, dok boja cinobera predstavlja „ravnomjerno užarenu strast“. Također, oblik ima svoj karakter i raspoloženje. Tako za Kandinskog oblik kruga predstavlja savršenstvo, nadsvođeni polukrug predstavlja mir, a uspravni trokut energiju. Trokutasti oblici su žuti, a krug ili kružni odsječci su plavi. Značajnu ulogu pri analizi oblika ima njihova usmjerenost. Primjerice, uspravan trokut ima drukčije značenje i izaziva različito raspoloženje od trokuta usmjerenog vrhom prema dolje. Ista argumentacija vrijedi i za liniju. Horizontalna linija znači mir, linija usmjerena prema gore znači radost, a usmjerena prema dolje tugu.

Svoje psihološko značenje ima i snaga kojom je linija provučena. Značajno je vidjeti smanjuje li se linija ili se povećava, je li povučena tankom ili debelom crtom. Tako se s vremenom razvija potpuno novi „linijski vokabular“. Slikarstvo postaje pismom koje treba naučiti čitati. Njegove su riječi boje i oblici, a linije predstavljaju znakove interpunkcije. One bi u promatraču s vremenom trebale izazivati isto onako precizne asocijacije poput poznatih riječi svakodnevnoga govornog jezika. [15]

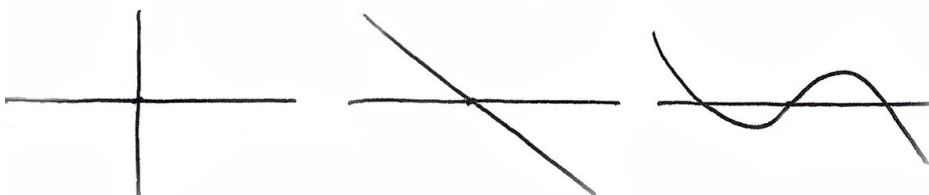
3.4 Analiza slike *Ponoć u Parizu, Jutro u Londonu, Praznik u Rimu*

Na monokromnoj plohi likovni se elementi svode na najelementarnije oblike, na geometrijsku jednostavnost. Raspored elemenata je horizontalan i uravnotežen. Budući umjetničko izražavanje ima svoja pravila koja se slažu s glavnim zakonitostima umjetnosti i života, sa zakonima ravnoteže, od njih ovisi stupanj usklađenosti koji se može ostvariti. Ravnoteža se postiže pomoću čistih likovnih sredstava sastavljenih od suprotnosti, crteža naspram pozadine, odnosno crne boje crteža na svijetlosivoj pozadini. Riječ je o dinamičnom dualizmu, o cjelovitom dojmu uspostavljenoga jedinstva suprotnosti. Na slici 7 crtež se svodi na dvije linije koje se prepliću i dva oblika, odnosno dva simbola.

Slika 7: *Ponoć u Parizu, Jutro u Londonu, Praznik u Rimu*, 2012.

Oblik jednostavnoga križa je kroz povijest prevladao nad svim složenijim oblicima. Od samoga početka kod stvaranja simbola težilo se najosnovnijim oblicima, što znači da simbol mora biti jednostavan i lako prepoznatljiv kako bi bio prihvaćen i trajan. Vrlo stari simboli mogu preživjeti sve društvene promjene ako su, pored vizualno-simboličkoga potencijala, ujedno i jednostavni jer im se lakše pridodaju nova značenja. Križ kršćane ne podsjeća samo na Kristovo pogubljenje, kao nekakav povijesni motiv, već on danas izražava sve vidove kršćanstva, kao i opću kršćansku poruku, moralni kodeks i obećanje besmrtnosti.

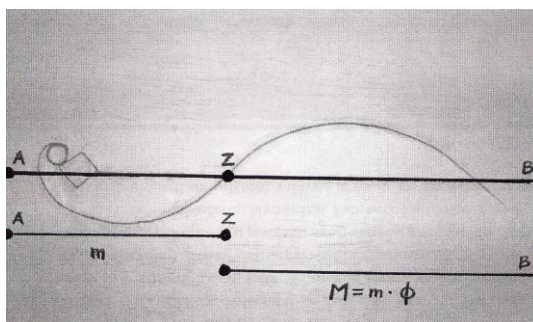

Slika 8: Oblik jednostavnoga križa temelj je nastanka različitih simbolika

U objašnjenjima mnogih parova značenja, jedno od njih tumači vertikalnu liniju križa simbolikom života, a horizontalnu simbolikom smrti. Kao što bilo koja riječ može oko sebe s vremenom okupiti puno asocijacija i različitih značenja, tako se i simboli mogu „ispuniti“ takvim značenjima i probuditi emocije.

Obje linije koje se protežu na slici 7 završavaju svoj tok tvoreći kvadrat i krug. Stabilnost njihova odnosa utemeljena je na zajedničkim svojstvima linija. One su slične, crne su boje i slične debljine zbog utjecaja specifične teksture podloge koja im daje određena svjetlosna svojstva i intenzivniju dinamiku. Naznačene sličnosti unose vitalnu napetost u likovni doživljaj jer su linije crteža očišćene od popratnih elemenata oko njih koji bi mogli utjecati na njihovu stabilnost i razbiti njihovo jedinstvo. Dok s jedne strane cjelovitost crteža ima vlastiti kontinuitet i dosljednost u prostoru i vremenu, s druge strane se jedinke također ne završavaju, ali se sljubljuju u jedinstvenu cjelinu simbola kvadrata i kruga. [14]

Na crtežu sa slike 7, pored prethodno opisanih karakteristika, može se vidjeti kako vizualno dinamičnija linija u svome kretanju obavi horizontalnu ravnu liniju. Na dva mjesta, iznad i ispod horizontalne linije, ona tvori dva slična polukruga. Takvim pravilnim izmjenjivanjem, to jest kontinuitetom, ove dvije optičke jedinice stvaraju ritam. Vizualni ritam može se izraziti na različite načine, između ostalih i statičkim mjerilom geometrijske proporcije, odnosno zlatnim rezom koji je opisan prilikom analize primjera raspela iz XII. stoljeća.

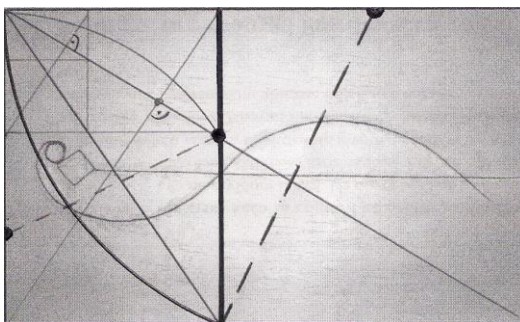

Slika 9: Podjela horizontalne linije po zlatnome rezu

U ovome je primjeru središnja horizontala, koja se proteže duž cijeloga formata, podijeljena na dva dijela po omjeru zlatnoga reza. Podjela, odnosno presjek linije po zlatnome rezu, odvija se upravo na mjestu gdje savitljiva linija obavi (presijeca) horizontalnu liniju. Znači, njihov se spoj nalazi na mjestu spoja *maiora* M i *minora* m (vidjeti sliku 9). Također, slika je u svome formatu postavljena u zlatni pravokutnik ili auron. Prirodne dimenzije ove slike su 233 x 144 centimetra, što u potpunosti odgovara auronu. Na slici 10 može se vidjeti konstrukcija zlatnoga pravokutnika prilikom nastanka slike.

Na slici 8 prikazan je početak izniknut iz vertikalne i horizontalne linije, iz simbola križa. Istaknuvši simbole kvadrata i kruga, koristeći spomenuti temelj, odnosno dvije linije križa, uz fokusirano središte kao simboličku vrijednost slike, može se zaključiti kako dominiraju analizirana četiri osnovna simbola: križ, kvadrat, krug i centar. Mora se istaknuti kako su se minimalistički prikazane linije koje oblikuju plohe pojednostavljivale iz slike u sliku s protokom

cijeloga ciklusa (koji je prethodio nastanku slike 7). Dvodimenzionalne su forme „napretkom“ i daljnjim razvijanjem prešle u jednodimenzionalne elemente. 2D prikazi postupno su se sveli na jednu liniju, a simboli su postali istaknutiji. Linija se isto tako „oslobodila“ iz slojevitosti podloge iz koje je izranjala. Dobila je naznačenu jednodimenzionalnost, bez ikakvih dodatnih „opterećenja“. Slobodno vibrira u geometrijskoj jednostavnosti i osjećajnom doživljavanju tvoreći novo prostorno jedinstvo.

Slika 10: Slika unutar zlatnoga pravokutnika (aurona) i primjer dobivanja novih odsječaka preko unutarnjih dijagonala

Oslanjajući se na geometriju, ona se ne povlači u vlastiti hermetički svijet, nego postaje otvorena informacija. Njezina jednodimenzionalnost također govori o svijesti prostora u kojemu se nalazi. Kao dio toga prostora, koji je hladan i pomalo „svijetleći“ zbog diskretnoga metalnog sjaja sivila, ona projicira smirenost i utjelovljuje duhovnost.

Osobnim znakom, signumom, izvršena su tri osnovna zadatka kojima se vizualni jezik predstavlja kao značajan činitelj ljudskoga života. U njemu se primjenjuje organizirana likovna kvaliteta utemeljena na zakonima stvaralačke prakse, kreativnosti, osobnih doživljaja i emocija. Vlastiti zaštitni znak ili signum živi u suglasnosti sa suvremenim prostornim iskustvima i vizualno predstavlja suvremeni događaj u vremenu i prostoru. Konačno, kao slobodan stvaralački i dinamičan izraz, predstavlja suvremenu ikonografiju.

4. Zaključak

Početak istraživanja značenja jednoga simbola znači postupni ulazak u svijet kojem se pretpostavlja njegova prošlost. Ništa nije definirano u potpunosti. Simbol je samo informacija koju stoljeća popunjavaju svojim osobitostima, vrijednostima, karakteristikama vremena i ljudi. One su neiscrpne i nemoguće ih je sve ispričati. Ali čovjek ipak pronalazi način iskazati ih promišljajući taj simbol u svome životu kao značenje vremena u kojem živi. I to u trenutku kad je siguran kako može kreirati vlastiti simbol kojem će on sam dati rođenje. Međutim, takav simbol nije usamljen nego je utemeljen na znanju, iskustvu, zakonitostima života i vlastitim čulnim doživljajima. On postaje crtica ili nit koja, u tumačenjima onoga što je davno postojalo, tumači istu stvar. Međutim, tumači je na novi, drukčiji način. Njegova vrijednost je svijest o rođenju i postojanju, zaživljavanju, odražavanju i kvaliteti cjelokupnoga značenja, a to je u suštini cijeli čovjekov život. Jednostavnost, čistoća i prepoznatljivost i dalje ostaju uočljivima, ali u službi cilja, a cilj je jedinstvenost jednoga Bića. To Biće postaje Znak. Njega je fizičkim raščlanjivanjem vrlo lako iščitati po pojedinim dijelovima od kojih se sastoji, ali njegova forma, odnosno konačan oblik ostaje zagonetkom. Kao što je i Ljubav.

Analize osnovnih simbola izvršene u točki 2 konkretne su i odabrane zbog krajnjega cilja. Prihvaćena su četiri glavna simbola s njihovim istaknutim značenjima koja se mogu uočiti u svakome od naznačenih primjera. Sve analize, odnosno pristupi pozorno odabranom likovnom djelu, temeljene su na zakonitostima likovnosti uzevši u obzir temu područja koje se obrađuje. U analizi se svakome primjeru pristupilo na različit način, ali cilj je uvijek bio istoznačan. U prvom, drugom i trećem primjeru u prethodnoj točki istaknuta su neka osnovna likovna načela koja su se na sličan način primijenila i na vlastiti primjer. Analitički pristup simbolu križa kroz geometrijske zakone zlatnoga reza omogućuje isto analitičko načelo i ostalih bitnih simbola, a u konačnici i cijeloga

osobnog znaka izvedenoga u auronu. Kontinuitet linija koje u svojoj čistoći uravnotežuju kompoziciju ili osamostaljenje oblika, boje i plohe u materijalnom i psihološkom značenju, također utječu na načela stvaranja vlastitoga znaka ili signuma. Međutim, potrebno je uzeti u obzir kako čovjek u svome življenju kontinuirano traga za prostornim redom na samo njemu svojstven način.

Svaki od naznačenih ciljano odabranih primjera sadrži vizualni red, sklad i harmoniju njegovih sastavnih dijelova, kao i sklad u odnosu na vrijeme, odnosno društvene prilike u kojemu je nastao. U njima su konkretne činjenice raspoređene na način kako bi skrenule pozornost na posebne vrijednosti koje su od njih izvedive. U uvjetima čovjekova života ove su vrijednosti smjernice koje vode prema ugodnijem življenju. One su onaj potencijalni red koji se podrazumijeva u odnosu prema prirodi i društvenoj zajednici u kojoj se čovjek kreće. Vrijednosti su uvjetovane konkretnim događajima fizičkoga, psihološkoga i društvenog područja. U današnjem suvremenom svijetu red se može formulirati u konkretnim uvjetima sadašnjih društvenih snaga. Ako se promatranjem i mislima obuhvate kontradikcije u biološkim i društvenim procesima, stavljajući ih u plansku, integriranu društvenu organizaciju, može se postići ravnoteža i ugodnije življenje. [9]

Literatura

- [1] Birnstein, U., Körner, T., Ludwig, R., Maier, J., Ruh, U., Schmidt, H. R., Thierfelder, J., Kronika kršćanstva, Mozaik knjiga, Zagreb, 1998.
- [2] Ćirić, M., Grafički znak i simbol, predavanja, Prometej, Novi Sad i Fakultet primenjenih umetnosti Univerziteta umetnosti u Beogradu, Beograd, 2000.
- [3] Damjanov, J., Likovna umjetnost I. dio, udžbenik za prvi razred gimnazije, Školska knjiga, Zagreb, 1973.

- [4] Davies, P. J. E., Denny, W. B., Hofrichter, F. F., Jacobs, J., Roberts, A. M., Simon, D. L., Jansonova povijest umjetnosti, prema sedmom američkom izdanju, Stanek d.o.o., Zagreb, 2008.
- [5] Gheerbrant, J., Chevalier, A., Riječnik simbola, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1983.
- [6] Hall, J., Rječnik tema i simbola u umjetnosti, August Cesarec, Zagreb, 1991.
- [7] Hemenway, P., Tajni kod, Biblioteka Altamira, V.B.Z., Zagreb, 2009.
- [8] Ivančević, R., Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000.
- [9] Kepes, G., Giedion, S., Hayakawa, S. I., Vizualni jezik, New York, 1944.
- [10] Magjer, N., Umijeće crtanja, August Cesarec, Zagreb, 1985.
- [11] Munari, B., The Circle, Arti Grafiche Castello, Mantova, 2015.
- [12] Munari, B., The Square, Arti Grafiche Castello, Mantova, 2015.
- [13] Pejaković, M., Zlatni rez, Art studio Azinović, Zagreb, 2000.
- [14] Radić, S., Simbolika crteža, monografija, Akademija likovnih umjetnosti na Širokom Brijegu Sveučilišta u Mostaru, Široki Brijeg, 2017.
- [15] Worringer, W., Kandinsky, W., Duh apstrakcije, Mala biblioteka Instituta za povijest umjetnosti, Teorija umjetnosti, knjiga 5, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1999.
- [16] www.min-kulture.hr.
- [17] www.nsk.hr
- [18] www.nub.ba